

כתאב אלתרגמה לאלענואנאט הוא ספר ביאורי הציונים

יוצא לאור על ידי

יוסף קאפח

מבוא

חבור קטן זה שלפנינו מנסה להסביר שינויי פתיחות מזמורי תהלים כותרותיו וציוניו. חלק מן הרעיונות המובאים בו ידועים לנו ממקום אחר וכפי שצינתי בהערותי, ואלו רובן הגדול רעיונות חדשים וסברות שאיני יודע להן סיוע או השואה ממקום אחר, ודוקא בחדושו טמונה חשיבותו, מתקבל על הדעת יותר שהרעיונות המובאים בו היו נפוצים וידועים במקומו וסביבתו או ששמעם מרביתו, וקשה להניח שחדשם מדעתו ומלבו, וזהו המענין כיצד היתה גישתם ותפישתם לצינויו ופתיחותיו השונות של ספר תהלים, כי רבו כמו רבו דעות חכמי ישראל על כך. המחבר חלק את עניני ספרו לעשרים חלקים, אך יש עוד כמה פתיחות פשוטות ומורכבות שלא דן בהם המחבר, פשוטות כגון שגיון ז, מכתם טז, ומורכבות כגון למנצח לדוד מזמור מ, למנצח שיר מזמור סה, למנצח לדוד שיר סה, ועוד.

על שמו ומקומו של המחבר לא ידוע לי מאומה, גם מסגנונו ולשונו קשה לשער את מוצאו ומקום מושבו. מלה אחת בלבד יש בו הנראית כערבית תימנית והיא "איש" שהוראתה "מה" אבל נוסף על עצם הדבר שמגוהך הוא לזהות או אפילו לשער על סמך מלה בודדת, אלא שאף היא שוברה בצדה שאינה מופיעה אלא בכתב יד מינכן שלא נכתב בתימן ואלו בכתב היד התימני באה במקומה מלת השאלה "מא". וכך גם ביחס לזמן חבורו אין בידי שום גלוי לכך, פרט להשערה על זמן כתיבת הכתב יד, וברור שאפשר שנתחבר עשר שנים לפני זמן הכתב יד או כמה מאות שנים, ויכולה השערת תאריך הכתב יד לקבוע רק את הזמן המאוחר האפשרי.

שני כתבי יד היו לפני ואשר על פיהם אני מוציא חבור זה, האחד הזדמן לידי בשנת תרפ"ט בתימן. ועד כמה שצורתו חקוקה בזכרוני היה כתב יד קטן עתיק אשר לפי הערכה זהירה נכתב בסוף המאה השלישית לאלף הששי, הספר כולל כל תהלים מקרא מנוקד עם תרגום רס"ג בערבית ופירושו הארוך לספר זה, ובסופו חבור זה כאלו הוא המשך פירוש רס"ג. באותה שנה יצאו לתימן שני סוחרים ספרים עתיקים אשר שלמו בעדם מחירים גבוהים, וכל מי שהיה לו ספר עתיק כל שהוא הוציאו מבית גנזיו והציעו להם, סבי זצ"ל נהג לבקר מדי יום יום אצל סוחרים אלה פן ימצא דבר שאינו מצוי בידו, וכאשר הזדמן לידו ספר זה צוני להעתיקו וכך העתקתיו אז בהיותי כבן עשר שנים, והעתקה זו היא אשר לפני כיום. כתב יד זה היו מקצת דפיו מאוכלים בקצוותיהם ומקוטעים והוצרכתי להניח מקומם חלק. והן עתה בהכניי ספר תהלים עם פירושי רס"ג לדפוס (כבר נמצא בשלבי הדפסה) הזמנתי צלום כתב יד של ספר תהלים מספריית מינכן מספר 236, וגם בו מצאתי חבור קטן זה אחרי פירושי רס"ג לתהלים. כתב יד זה מדויק יותר מכתב היד שהיה לפני בתימן, ועל פיו מלאתי מקומות שהנחתי אז חלק, וכן השלמתי מלים בחדדות

שהיו חסרות בכתב היד שלי. גם כתב יד מינכן אין בו תאריך ואיני יודע מתי נכתב, כמובן שמתוך סרט צלום אי אפשר לשער זמן כתיבת הספר, ברם צורת האותיות נראית לי עתיקה, ופירוש רס"ג המופיע בו מדויק יותר מכתבי יד אחרים. ברור הדבר כי כתב יד זה לא נכתב בתימן, כי גם צורת האותיות אינה כפי הנהוג ומקובל בתימן, וגם סימני הדגושות ורפויות בערבית אינם כפי הנהוג בתימן אלא כפי שהיה נהוג ביתר ארצות המזרח וכפי שנהג הרמב"ם לסמן. יש רק לקוות כי אי פעם ימצא כתב יד אשר גם שם המחבר יופיע בו. את החבור תרגמתי לעברית הגהתי וציינתי כפי קוצר יכלתי, וה' הטוב יכפר בעד.

תרגום

ספר ביאורי הציונים¹

ואלה ציוני התלים² והם נחלקים לעשרים חלקים, וראינו לבארם בקצור כדי שיתגלו עניניהם בעזרת ה'. החלק הראשון, שבו נאמר למנצח מזמור לדוד, רומז בכך שהיה מעירו הדבור בלשון מלאך³, כאמרו למנצח בנגינות בקראי⁴, למנצח על הנחילות מזמור לדוד⁵, וכל הדומה לזה משאר המפורטים כאן. והחלק השני, אומר מזמור בלי למנצח, הרי הדבור היה בא אליו בעת ידוע שכבר ידע אותו והורגל בו⁶, ובו נאמר מזמור לדוד בברחו⁷, מזמור לדוד הבו לה' בני אלים⁸, מזמור לאסף⁹, וכל

מקור

כתאב אלתרגמה לאלענואנא

והדה ענואנא אלתלים והי תנקסם עלי עשרין קסמא, ונרי אן נצפהא באכתצאר פתנכשף מעאניהא בעון אללה. אלקסם אלאול יקול פיה למנצח מזמור לדוד, פישיר בדלך אלי אן כאן יסתחתה אלכטאב עלי לסאן מלאך, כקולה למנצח בנגינות בקראי, למנצח על הנחילות מזמור לדוד, ומא שאכל דלך מן סאיר אלמסמין ההנא. ואלקסם אלתאני יקול מזמור בלא למנצח, פאן אלכטאב כאן יגי אליה פי וקת מערוף קד ערפה ועדהה ופיה יקול מזמור לדוד בברחו, מזמור לדוד הבו לה' בני אלים, מזמור לאסף, ומא שאכל דלך

1. בשני כתבי היד אין שם החבור מופיע בראש הספר, והעתקתי מדברי המחבר לקמן באמצע החלק הי"ד.
2. רוב הקדמונים נהגו להשמיט את ההא, וכך גם בתלמוד פסחים ק"ז א "תילי".
3. בפסחים ק"ז א משמע להיפך כי שם אמרו: לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה, מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה.
4. ד. ה.
5. ד. ה.
6. איני יודע מקורו, וראה הערה 3.
7. ג. ח. כט.
8. ז. עג, עז, עט, פב, ויש מסוג זה הרבה לפני מזמור לאסף, כגון טו, כג, לח, ועוד.
9. דלג המחבר למזמור לאסף מפני שרצה להדגים ממזמורים שצוינו בשמות משוררים אחרים.

מן אלמשוררים ופיה יקול ורוח קדשך אל תקח ממני.¹⁰

ואלקסם אלתאלת, יקול לדוד מזמור יקדם אלסם עלי מזמור, ואלגרץ פי דלך אנה כאן יקום מן קבל יגיה אלוחי פינתטר אלכטאב חתי יגיה כקולה קדמו עיני אשמורות.

ואלקסם אלתאלת, יקול לדוד פקט, פכאן יקום יסתרק, ויטלב ען אלאמה, ויעלם אלנאס אלתאדיב עלי סביל אלעצה, ויגמע אלאמה ויפהמהא דלך אלחאל אלדי יריד יקול, כקולה לדוד אל תתחר במרעים. וכדלך לסאיר אלמבינים ופיה יקול אלמדה פושעים דרכך וגר.

ואלקסם אלכאמס, לא יכון עליה ענואן אלבתה, ואלעלה פי דלך אן אצף פי הדא אלקסם מערפתין, אלאול למן מנהם דלך אלמזמור, ואלתאני מא אלעלה באנה אכנא ען אלסם, פנקול פי דלך אעלם ופקך אללה, אמא אלגואב ען אלדי ליס עליהא ענואן אנטר מא קבלה למן הו מן אלאסמא, פאן דלך יכון למן קד תקדמה מן אלאסמא כקולה מזמור שיר ליום השבת פיכון מנסוקא אלי תפלה למשה איש האלהים, ומה שאכל דלך. וקד יתגה פיה מעני אכר, והו אן יכון אלמזמור אלדי ליס עליה ענואן פהו לדוד לא גירה, לאנא נגד אשרי האיש למה רגשו ליס עליהם ענואנא ולא קבלהמא שי ומא ישך אנהמא לדוד. ואלתאני לם ליס עליהמא ענואן, פכאנת כלהא תקאל עלי

הדומה לאלה מן המשוררים ועל זה נאמר ורוח קדשך אל תקח ממני.¹⁰ והחלק השלישי, אומר לדוד מזמור מקדים את השם לפני מזמור, והכוונה בכך שהיה קם לפני שיבואהו החזון ומחכה לדבור עד אשר יבואהו¹¹ כאמרו קדמו עיני אשמורות.¹²

והחלק הרביעי, אומר לדוד בלבד שהיה קם ומנדד שנתו, ומתפלל על האומה, ומלמד לבני אדם מוסר בדרך התוכחה, ומקהיל את האומה ומסביר לה אותו הדבר שהוא רוצה לומר, כאמרו לדוד אל תתחר במרעים¹³, וכן לשאר המבינים ובו¹⁴ הוא אומר אלמדה פושעים דרכך וגר.¹⁵

והחלק החמישי, הוא שאין עליו ציון כלל, והטעם בכך הוא שאני אבאר בחלק הזה שני ענינים¹⁶, הראשון למי מהם אותו המזמור, והשני מה הסבה שהשמיט את השם. ונאמר בזה, דע יחנך ה', אשר לתשובה בקשר לשאין עליהם ציון ראה את אשר לפניו למי הוא מן השמות והנה זה יהיה לאותו אשר שמו בקודם, כגון אמרו מזמור שיר ליום השבת¹⁷ הרי הוא נמשך אחרי תפלה למשה איש האלהים, וכן כל הדומה לזה. ואפשר לומר בו ענין אחר, שכל מזמור שאין עליו ציון הרי הוא לדוד לא לזולתו, לפי שאנו מוצאים אשרי האיש למה רגשו אין עליהם ציון ואין לפניהם מאומה ואין ספק שהם לדוד. והשני מדוע אין עליהם ציון, מפני שהיו נאמרים בקריאה רצופה

10. נא, יג. 11. ראה הערה 3. 12. קיט, קמח. 13. לו, א.

14. ר"ל ועל הסוג הזה הוא אומר במקום אחר. 15. נא, טו.

16. ר"ל שנראה לו שהדבר נחלק לשתי שאלות וכפי שהוא ממשיך.

17. צב. והדגים בזה כי גם אשר לפניו "יושב בסתר" אין עליו ציון, ונמצא לדעתו נספח לשלפני פניו.

בזמן אחד כאמרו כי שמרתי פקודיך ועדותיך כי כל דרכי נגדך¹⁸, ואמר זמירות היו לי חקיק בבית מגורי¹⁹.

והחלק הששי, אומר למנצח לדוד בלבד בלי מזמור ולא זולתו מן הציונים, והוא שאינו נאמר תמיד, או שתהא אמירתו פעם לזמן ארוך, והוא כגון למנצח לדוד אמר נבל בלבד²⁰, וכל הדומה לו.

והחלק השביעי, שמערב עם המזמור גם שיר ועם דוד, הרי הדבר מפני שמערב בו מדברים שכבר נאמר על ידי נביא אחר מקצת אותם הדברים, כגון מזמור שיר חנוכת הבית לדוד²¹.

והחלק השמיני, שמזכיר במקום מזמור תפלה, וזה לפי שהוא היה מתפלל על האומה ומקבצם להתפלל עמו או שהיה מספר את הדבר דרך שבח ותיאור גבורת הבורא לפני בני ישראל כאמרו אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך²², והוא אמרו תפלה למשה²³, תפלה לדוד²⁴, בהיותו במערה תפלה²⁵, תהלה לדוד ארוממך²⁶.

והחלק התשיעי, תמצא מזמורים אשר עליהם ציונים כאמרו למנצח לידותון מזמור לדוד, והענין בכך שיהא אחד אומר והשני מנגן עליו בכלי ומיני כלי השיר והזמר²⁷, כאמרו עורי עורי דבורה

אלתלאה פי וקת ואחד כקולה כי שמרתי פקודיך ועדותיך כי כל דרכי נגדך, וקאל זמירות היו לי חקיק בבית מגורי.

ואלקסם אלסאדס, יקול למנצח לדוד פקט בלא מזמור ולא גירה מן אלענואנאת, ודלך אנה לא יקאל פי כל מרה או יכון דלך פי כל מדה טוילה, והו מתל למנצח לדוד אמר נבל בלבד ומא שאכלה.

ואלקסם אלסאבע, יכלט מע אלמזמור שיר מע דוד איצא, פאן דלך באן יכלט מעה מן שי קד תקדם עלי יד נבי אכר בעץ דלך אלקול, מתל מזמור שיר חנוכת הבית לדוד.

ואלקסם אלתאמן ידכר מוצע מזמור תפלה, ודלך אנה כאן יצלי באלאמה ויגמעהא לתצלי מעה, או יקץ דלך עלי סביל אלמדיחה ווצף קדרה אלכאלק בין ידי בני אסראיל כקולה אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך, והו קולה תפלה למשה תפלה לדוד בהיותו במערה תפלה תהלה לדוד ארוממך.

ואלקסם אלתאסע, תגד מזאמר עליהא ענואנאת כקולה למנצח לידותון מזמור לדוד, ואלמעני פי דלך יכון ואחד יקול ואכר יצרב עליה באלאת ואנואע אלמעאנף ואלתלחין, כקולה עורי עורי

18. קיט, קסח. 19. קיט, נד. 20. יד.

21. ל. ואיני יודע מקור לדברים הללו, ולא מה הם הדברים במזמור זה שכבר נאמרו על ידי אחרים, אמנם יש מקבילות לאמור כאן אבל או בדברי דוד עצמו כגון הסתרת פניך הייתי נבהל — תסתיר פניך יבהלון, לקמן קד, כט. או בנביאים יותר מאוחרים כגון הירוד עפר היגיד אמתך — כי לא שאול תודך מות יהללך, ישעיה לח, יח. ועוד כיוצא באלה.

22. כב, כג. 23. צ. 24. יז. 25. קמב. 26. קמה.

27. סבור הוא כנראה שכל מזמור שצויין בו שם משורר אחר בלי להזכיר את דוד הרי אותו המזמור למשורר שנזכר בו, וכמו שנראה מדבריו לעיל בחלק החמישי, והוא היפך שטת רס"ג הסבור שכל האישים שנזכרו בתהלים אינם אלא שמות הלויים שנמסרו להם אותם המזמורים לשיר אותם במקדש, ואין להם כל קשר עם חבור המזמורים שהם כולם לדוד.

עורי עורי דברי שיר קום ברק ושב
שב שביך, יעני בהדא אלסבי אללחון
ואלתסביח, נטיר קולה עלית למרום
שבית שבי.³⁰

והחלק העשירי, אומר במקום מזמור
משכיל, והוא שהיה מלמד לבני אדם
דעת,³¹ ושלא יתנו לנפשותם כל תאוותם,
ואל ישליטו את הטבע על השכל בשום
אופן, והנה כל מקום שיאמר משכיל הרי
מי שנכלל תחלה בכלל צו זה הם כל
שכמותו מן הנכבדים וכן מה שלמטה
ממנו, והוא דומה להנה ישכיל עבדי.³²

והחלק האחד עשר, כולל בו משכיל
ושיר בלי מזמור, ועושה במקום מזמור
למנצח, והטעם לכך שמתקבצים בו
קבוצה ועונים אלו את אלו באותם לחני
המוסיקא כאמרו למנצח על שושנים
לבני קרח משכיל שיר ידידות.³³ לפי
שהשם הזה אם היה בשין ענינו שכל
כאמרו אשכילך ואורך,³⁴ ואם היה בסמך
הוא סכלות היפך שכל כאמרו עתה
הסכלת עשו,³⁵ וכן סכל נא.³⁶

והחלק השנים עשר, למנצח ושיר, בלי
מזמור, ולא משכיל, ולא תפלה, הרי הוא
היה מיוחד לאנשים מסויימים לא יאמר
אותו וולת אותם שהוא מלאכתם, כאמרו
למנצח לבני קרח על עלמות שיר,³⁷ וכל
הדומה לזה כאמרו תבענה שפתי
תהלה.³⁸

דבורה עורי עורי דברי שיר קום ברק
ושבה שביך, יעני בהדא אלסבי אללחון
ואלתסביח, נטיר קולה עלית למרום
שבית שבי.

ואלקסם אלעאשר, יקול מוצע מזמור
משכיל, ודלך אן הו כאן יעלם אלנאס
אלעקל, ואן לא יעטון אנפסהם
שהואתהם, ולא יחכמון אלטבע עלי
אלעקל בוגה, פכאן אדא קיל לה קול
משכיל פיון אול מן ידכל תחת הדא
אלוציה הו מא גאנסה מן אלאגלא וממא
דונה, והו ישבה הנה ישכיל עבדי.

ואלקסם אלחאדי עשר, יגמע פיה
משכיל ושיר בלא מזמור, ויגעל מוצע
מזמור למנצח, אלעלה פי דלך אן
יגתמעון פיה גמאעה ויתגאובון בתלך
אלאלחאן אלמסיקא כקולה למנצח על
שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות,
ודלך אן אלאסם אדא כאן בשין פהו עקל
כקולה אשכילך ואורך, ואדא כאן בסמך
פהו חמק צד אלעקל כקולה עתה הסכלת
עשו, ואיצא סכל נא.

ואלקסם אלחאני עשר, למנצח ושיר,
בלא מזמור, ולא משכיל, ולא תפלה, פאן
דלך כאן מוהל לקום בעיונהם לא יקולה
גירהם אלתי הו צנעתהם, כקולה למנצח
לבני קרח על עלמות שיר, ומא שאכל
דלך כקולה תבענה שפתי תהלה.

והלוקים בפירוש דברי חז"ל בבבא בתרא יד, ב דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה
זקנים, וראה פרש"י שם. אבל כאשר דוד משותף בציון המזמור עם משורר אחר לא ברור
בדברי מחברנו מי בעל המזמור, רק ששנים שרים אחד בפה ואחד בכלי.
28. שופטים ה, יב. 29. אין רעיון זה ידוע לי ממקום אחר. 30. סח, יט.
31. גם רס"ג מפרש בכל מקום "משכיל" "תפהים" כלומר שהמזמור בא להשכיל את אחרים
וללמד דעת. 32. ישעיה נב, יג. 33. מה, א. 34. לב, ח.
35. בראשית לא, כח. ובכ"י שלי מוסיף "סכלו ומה ידעו מה" ואין פסוק כן.
36. שמואל ב טו, א. 37. מו. 38. קיט, קעא.

והחלק השלשה עשר, מקדים שיר לפני מזמור, והענין בכך הוא שהיה נאמר בשעת בקיעת השחר שהיו פותחים תחלה באמירה ורק אחר כך בכלי השיר, וכך נאמר ולעמוד בבקר בבקר³⁹, כמו שיר מזמור לבני קרח גדול ה' ומהולל מאד⁴⁰, וכל הדומה לזה ולא אאריך.

והחלק הארבעה עשר, מזמורים הכוללים אלף בית והם שבעה, הראשון אליך ה' נפשי אשא⁴¹, והשני בשנותי⁴², והשלישי אל תתחר⁴³, והרביעי אודה ה' בכל לבב⁴⁴, והחמישי אשרי איש ירא את ה' ⁴⁵, והששי אשרי תמימי דרך⁴⁶, והשביעי תהלה לדוד⁴⁷. והנה מה שסדר לפי אלף בית כצורה זו, כדי שיהא הדבר לנו הוכחה כי האלף תחלה, והבית שניה לו, והגימל שלישי, והדלת אחרי הגימל, וההי אחר הדלת, והוו אחר ההי, וכך עד התה, לפי שכבר היה לאומר לומר ראוי שתהא הפה לפני העין. וכן מה תועלת יש לנו באותיות הפשוטות⁴⁸, ודבר זה נמסר באומה על פה כמו המשנה והתלמוד. וכבר רמז דוד⁴⁹ ושלמה⁵⁰ וירמיה⁵¹ לענין זה רמזים כאשר סדרו על פי הסדר הזה, ותהיה התועלת בסדורם על פי אלף בית אלו שלשה ענינים, הראשון להודיענו שכך הוא אזור הלשון לפי שביליה⁵², והענין השני להגיע בדבריו אל התכלית, כלומר שטרם בא בכל מה שכבר נאמר כגון

ואלקסם אלתאלת עשר, יקדם שיר עלי מזמור, ואלמעני פי דלך הו אלדי יקאל ענד אנשקאק אלפזר פאול מא כאנוא יבדון באלקול תם בעד דלך באלכפאקאק וכדא קאל ולעמוד בבקר בבקר, מתל שיר מזמור לבני קרח גדול ה' ומהולל מאד, ומא שאכל דלך ולא אטיל.

ואלקסם אלראבע עשר, מזמור תגמע אלף בית והי סבעה, אלאול אליך ה' נפשי אשא, ואלתאני בשנותו, ואלתאלת אל תתחר, ואלראבע אודה ה' בכל לבב, ואלכאמס אשרי איש ירא את ה', ואלסאדס אשרי תמימי דרך, ואלסאבע תהלה לדוד. פאמא תרתיבה עלי אלף בית עלי הזה אלצורה, ליכון דלך לנא דליל באן אלאלף אולא, ואלבי תאניא לה, ואלגימל תאלתא, ואלדל בעד אלגימל, ואלהי בעד אלדל, ואלוו בעד אלהי, והכדא אלי אלתו, לאנה קד כאן לקאילא אן יקול יגב אן יכון אלפי קבל עין. ואיצא איש לנא חאגה פי אלחרוף אלמבסוטה פכאן הדא יוכל מן אלאמה תלקינא מתל אלמשנה ואלתלמוד. וקד אתר דוד ושלמה וירמיה להדא אלמעני אתרא אד רתבוא עלי הדא אלתרתיב. ויכון אלפאידה פי תרתיבהא עלי הדא אלף בית גימל תלאתה מעאני, אולהא ליעלמנא באן הכדא עיאר אללגה ען אבואבהא, ואלגרץ אלתאני ליבלג פי כלאמה אלנהאיה, אי אנה לם יגי פי

39. דברי הימים א כג, ל.

40. מה. 41. כה. 42. לד. 43. לו. 44. קיא. 45. קיב.

46. קיט. 47. קמה.

48. כלומר וגם עתה לאחר שלמדנו סדר האותיות יכול השואל לשאול מה תועלת באותיות הסופיות כיון שלא נרמזו, והוא משיב שנמסרו בקבלה.

49. בתהלים בשבעת המזמורים הללו. 50. במשלי לא, פרשת "אשת חיל". 51. באיכה.

52. נראה לי שהכוונה ללמדנו שכך הוא סדר אלף בית, וכמו שכבר קדם.

סאיר מא קד קיל מתל הדא אלוגה, ואלתאלת ליטלק לנא אלכלאם ואלתאליף עלי הדא אלתרתיב. ואמא נקצאן אלנון פי תהלה לדוד פאנה כאן קד תקדם אליה במא יגרי מן כראב אלקריה והלאך מלך אלאמה כקולה נפלה ולא תוסיף, פקאל הנא סומך ה' לכל הנופלים. והו בצד פואסיק אלמזמור כלה אנצ'ר כיה יקול ארוממך ה', בכל יום אברכך, פכל כלמה מקארנה למא בעדהא מגאנסה לנצף אלפסוק אלתאני, פלמא אד גא אלי סומך דכר צד אלסמיכה והי אלנפילה, וליס צד עיני כל אליך ולא פותח את ידיך ומשביע. ואמא נקצאן אלו פי בשנותו פהו למעני גליל והוי פי אכר אלמזמור, פלו קאלה פי אלתרתיב למ יסתוי אלכלאם אן יקול הביטו אליו ונהרו פודה ה' נפש עבדיו זה עני קרא, פיתוהם אלמתוהם אן עבדיו הם אלעניים, ולכנה געלה ענד פסוק אלרשעים וכזיהם כקולה תמותת רשע רעה פודה ה' נפש עבדיו. תם נסאל ען אליך ה' נפשי אשא למ הו נאקץ תלאתה אחרף, פנקול אנה צפה גלות אלקום ותבדידהם, והי אדא גמעטהא וגדתהא בי וו קוף והי בוק אלמשתק מן הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז. והו איצא זאיד תלאתה אחרף והי אלף ריש פי, והי צד אלמציבה, אד אועד אנה ישפיהא ויבריהא מן אוגאעהא ומצאיבהא משתק מן אל נא רפא נא לה,

צורה זו⁵³. והשלישי שיהא קל לנו הדברים והחבור כשהוא בסדר זה. אבל חסרון הנון בתהלה לדוד מפני שכבר קדמה לו הידיעה במה שיארע מחרבן הארץ ואבדן מלכות האומה כאמרו נפלה ולא תוסיף⁵⁴, לפיכך אמר כאן סומך ה' לכל הנופלים⁵⁵. והוא היפך כל פסוקי המזמור התבונן היאך הוא אומר ארוממך ה', בכל יום אברכך, כל מלה מקבילה למה שאחריה ומתאימה לחצי הפסוק השני, וכאשר הגיע לסומך הזכיר היפך הסמיכה והיא הנפילה, ואין כנגד עיני כל אליך, ולא פותח את ידיך ומשביע⁵⁶. אבל חסרון הו במזמור בשנותו הוא לענין חשוב, והוא בסוף המזמור, כי אלו אמרו בתוך הסדר לא יהו הדברים מתאימים שיאמר הביטו אליו ונהרו פודה ה' נפש עבדיו זה עני קרא, ויחשוב החושב כי עבדיו הם העניים, ולפיכך נתנו אצל פסוק הרשעים ואכזבתם כאמרו תמותת רשע רעה פודה ה' נפש עבדיו⁵⁷. ועתה נשאל על אליך ה' נפשי אשא מדוע הוא חסר שלש אותיות, ונאמר שהוא תיאור גלות העם ופזורם, כי אם תצרפם תמצאם בית וו קוף והם "בוק" הנגזר מן הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז⁵⁸. והם גם יתר שלש אותיות והם אלף ריש פי, והם היפך הרעה, לפי שהבטיח שירפא אותה ויחלצנה ממכאוביה וצרותיה נגזר מן

53. כי עד דוד לא נכתב מאומה לפי סדר אלף בית. 54. עמוס ה, ב. 55. ברכות, ד, ב. 56. נראה שכוונתו שכל הפסוקים קשורים קשר ענייני רצוף, ופסוק "סומך" כאלו הוא התחלת ענין. ולא עוד שאין בכל הפסוקים מלים נגדיות פרט לכאן סמיכה — נפילה. 57. אין הדברים ברורים, בעוד שמדובר על חסרון וו דבר על פסוק הנוסף בסוף המזמור המתחיל באות פא, ושמא כוונתו כי פסוק זה מיועד היה להתחיל באות וו אלא שאבד את התחלתו כיון שנכתב בסוף מטעם שהזכיר. 58. ישעיה כד, ג.

אל נא רפא נא לה⁵⁹, וכמו שאמר ארפא משובתם⁶⁰. אבל אל תתחר במרעים אינו לפי הסדר הזה אלא אמר אלף והפסיק בינו לבין חברו באות אחרת, ויש שכופל אות אחת פעמים, וכן מוסיף אות ומחסר אות ואין זה מקום ביאורו כי יאריך. ונעסוק במה שהחלונו בו כי אין מטרתנו אלא לבאר את הציונים ונקראהו ספר ביאורי הציונים. ולא אאריך בו. אבל אשרי תמימי דרך מדוע הוא כפול שמונה, אפשר לומר בו כמה פנים, מהם, לפי שהלחנים שהיו להם במקדש שמונה כאמרו על השמינית⁶¹. ואפשר להיות מפני שדוד היה השמיני כי ישי הביא לפני שמואל שבעת בניו ואחר כך הביא את דוד⁶², ואע"פ שבדברי הימים מנאם שבעה⁶³, וגם זה אין כאן מקום ביאורו. ואפשר להיות כמנין שמונת המלכויות בבל וכשדים ומדי ויון ופרס ומקדון ואדום וישמעאל⁶⁴. או שהוא מפני שכלל חקים ומשפטים ועדות ותורות ופקודים ומצות ובינויות וחכמות⁶⁵, הרי שמונה יסודות. או מפני שפסוקיו קרובים למנין ספרי התורה⁶⁶. או שהוא כמנין שנות מלכי בית דוד אשר נשארה להם לבדם המלוכה כנגד פסוקיה, כי מן השנה הששית לחזקיה⁶⁸ עד גלותם קל"ג שנים, וארבעים שנה מלך שלמה

וכמא קאל ארפא משובתם. ואמא אל תתחר במרעים פליס הו עלי הדא אלתרתיב בל יצף אלף ויקטע בינה ובין צאחבה בחרף אכר, ופיה מא יכרר חרף ואחד כלמתין, ואיצא יזיד חרף וינקץ חרף, וליס הדא מוצע שרחה לאנה יטול. ונשתגל ען מא נחן אכדון פיה לאן אנמא גרצנא אן נביין אלענואנא ונסמיה כתאב אל תרגמה לאלענואנא. וליס אטנב פיה. ואמא אשרי תמימי דרך לם הי מתמנה, פיםכן פיהא וגוה, מנהא, לאן אלא לחאן אלתי כאנת להם פי אלקדס תמאן כקולה על השמינית. ויםכן אן יכון למא כאן דוד הו אלתאמן לאן ישי קדם אלי שמואל סבעה אולאדה תם קדם דוד, ועלי אנה פי דברי הימים וצפהם סבעה, וליס הדא איצא מוצע שרחה. ויםכן אן יכון בעדד אלתמאן אלוול בבל וכשדים ומדי ויון ופרס ומקדון ואדום וישמעאל. או יכון בחית תגמע חקים ומשפטים ועדות ותורות ופקודים ומצות ובינויות וחכמות, תכון תמאניה אצול. או יכון חית פואסיקה תקארב עדד (אסראר) [אספאר] אלתוריה. או יכון בעדד סנין מלכי בית דוד (או יבק) [אלדי בקי] להם וחדהם אלמלך באיזא פואסיקהא, לאן מן אלסנה אלסאדסה לחזקיה אלי גלותהם קל"ג

59. במדבר יב, יג. 60. הושע יד, ה. 61. מושפע מפירוש רס"ג המפרש

"שמינית" שם מנגינה מסויימת. 62. שמואל א טז, י—יא. 63. דברי הימים א ב, טו.

64. מושפע מן הפירוש לשיר השירים המיוחס לרס"ג, ראה "חמש מגלות" מהדורת (ירושלם

תשכ"ב) עמ' כא. 65. שכל המונחים הללו נזכרו במזמור זה.

66. נראה שכוונתו שכאן כל אות שמונה פסוקים וספרי התורה שבעה, ויש ביניהם קירוב מספרים. ואין להניח שנתכוון לאמור בקדושין ל, א, שקרוב מספר פסוקי התורה לפסוקי תהלים. ובשני כתבי היד "אסראר אלתורה" "סודות התורה" ואיני יודע לזה כל ענין ולפיכך הצעתי לתקן "אספאר" ועל פי זה תרגמתי "ספרי התורה".

68. כי בשנה זו בטלה מלכות ישראל כמפורש במלכים ב יח, י.

סנה, וארבעין סנה מלך שלמה מן קבל ירבעם. והיה אלוגה גאיוה גיר ממתנעה אד קד גמעת אשיא עליה ועלי אלממה ועלי אלתוריה.

ואלקסם אלכאמס עשר, שי יכון ענואנה הללויה, פיריד בולך אן נגעה לנא תסביחא ותמגידא בין ידי אללה, אן נצלי בה פי אעיאדנא, מתל הללו את שם ה' יהי שם ה' מבורך, וסאיר אלמזמר אלמרסומה לאלמועדים.

ואלקסם אלסאדס עשר, יקול פיה הודו לה' כי טוב, ואלמעני פיה, אן דלך אלמזמר יגמע גם ופרח וחזן וסרור וסאיר מא ישבה הדא אלחאל כקולה הודו לה' יאמרו גאולי ה', ואמא נקצאן אלוו מן הודו לה' פי הדא אלמוצע פאן דלך בחדא אלסת אלשדאיד אלדי תלחק אלנאס אדא הם פי אלבחר, אלאולי המה ראו מעשי ה', ואלתאני ויאמר ויעמד רוח סערה, ואלתאלת יעלו שמים, ואלראבע נפשם ברעה תתמוגג, ואלכאמס יחוגו וינועו כשכור, ואלסאדס וכל חכמתם תתבלע. וליס לנא פי אלמקרא הודו נאקץ וו סואה.

ואלקסם אלסאבע עשר, יקול שיר פקט, ודלך אנמא כאן יקאל כל וקת מנה שי, ורתב פיה מראתב לא יתקדם פיהא ולא יוכר כקולה שיר המעלות אל ה' בצרתה לי. שיר למעלות אשא עיני, ואמא סאיר אלכמסה עשר שיר המעלות, פאלסבב פי אן אלתאני מנהא למעלות דונהא כלהא פיחתמל דלך וגוה, מנהא אן תכון מגמע לארבעה עשר שיר, אן כל ואחדה פיהא

והחלק החמשה עשר, דבר אשר ציונו הללויה, הכוונה בכך שנעשה אותו לנו שבח והלל לפני ה', שנתפלל בו בחגיגו, כמו הללו את ה' יהי שם ה' מבורך⁶⁹, ויתר המזמורים הקבועים למועדים.

והחלק הששה עשר, אומר בו הודו לה' כי טוב, והענין בו, שאותו המזמור כולל תוגה ושמחה ואבל וששון ושאר כל הדומה למצבים אלה כאמרו הודו לה' יאמרו גאולי ה'⁷¹. אבל חסרון הודו לה' במקום זה הרי הוא כנגד שש הצרות הבאות על האדם כשהם בים, הראשונה המה ראו מעשי ה'⁷², והשני ויעמד רוח סערה, והשלישי יעלו שמים, והרביעי נפשם ברעה תתמוגג, והחמישי יחוגו וינועו כשכור, והששי וכל חכמתם תתבלע, ואין לנו במקרא הודו חסר וזולת זה.

והחלק השבעה עשר, אומר שיר בלבד, והוא שהיו אומרים בכל עת ממנו דבר, וסדרו לפי סדר שלא להקדים בו ולא לאחר כאמרו שיר המעלות אל ה' בצרתה לי⁷³. שיר למעלות אשא עיני, אבל שאר החמשה עשר שיר המעלות, הטעם שבשני מהם למעלות מה שאין בכולן, אפשר לומר בו כמה פנים, מהם שהוא כולל לארבעה עשר שיר, שכל אחד יש

69. ראה פסחים קיז, א, וחכמים אומרים יש מהן כנגד צבור ויש מהן כנגד עצמו.

70. קיג. 71. קז.

72. הכוונה על סוף הפסוק "ונפלאותיו במצולה" ורומז לפחד וחיל שאדם נתקף בהם בהשקיפו על מצולות.

73. ככ. וכוונתו שמזמור זה אומרים אותו בתעניות כמפורש בתענית טו, א, וכן מזמור קכא, וקל.

בו עצם הדבר שבו, וזה כולל כל הארבעה עשר כלומר עניניהן⁷⁴, ואין זה המקום לבארן היאך הם לפי סדר יתר החמשה עשר, וכאשר מגיע למעלה החמש עשרה אומר אותו⁷⁵. ואם יאמר האומר ומדוע הוא השני, נאמר בכך מפני שיש בה הענייה כאמרו עזרי מעם ה' הנה לא ינום ולא יישן, אם ישוב האדם פעם ושתיים הוא מתקבל, אבל יותר על כך אינו מתקבל⁷⁶ כאמרו וישוב אל ה' וירחמהו⁷⁷ אחר שתהא כוונתו טהורה בכל אחת. וכל מה שציונו שיר בלבד הרי חובה שייאמר מזמן לזמן. אבל מדוע [...] ⁷⁸ שאר הלחנים הסודיים כאמרו נעים זמירות ישראל⁷⁹.

והחלק השמונה עשר, מזמורים לאנשים מיוחדים לא יקדם האחד לחברו אלא לפי מעלותם, כאמרו למנצח עלמות לבן⁸⁰ והיה בהם איש שהיה שמו בן שספחו דוד אליו כאמרו בדברי הימים ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן⁸¹.

והחלק התשע עשרה, מאורעות שהיו נעשים לדוד ואז אומרו, כגון אמרו בבוא דואג האדומי⁸², בבוא הזיפים⁸³, בברחו מפני אבשלום⁸⁴, בברחו מפני שאול⁸⁵, ומסמך לו מה שדומה לו על האומה כפי שהוא מבואר בכל אחד.

נפס דלך אלשי והדה תגמע אלארבעה עשר אעני עיונהא, וליס הדא מוצע וצף שרחהא [כיף] תכון פי תרתיב אלכמסה עשר, פאדא בלג אלי אלדרגה אלכאמסה עשר קאלהא. פאן קאל קאיל כיף הי אלתאניה, נקול פי דלך לחסב אן פיהא אלגאבה כקולה עזרי מעם ה' הנה לא ינום ולא יישן פאדא תאב אלאנסאן מרה ותנתין פהו מקבול, ומא זאד פאן דלך גיר מקבול כקולה וישוב אל ה' וירחמהו בעד אן יכון צחיח אלגניה פי כל ואחדה. פכל מא כאן ענואנה שיר וחדה פהו לאזם אן יקאל מן וקת אלי וקת. אמא לם [...] סאיר אלאלחאן אלסריה כקולה נעים זמירות ישראל.

ואלקסם אלתאמן עשר מזאמר לקום מכצוצין, לא יתקדם אחד עלי אלכר אלא מראתב כקולה למנצח עלמות לבן, ופיהם רגל כאן אסמה בן קד ולגה דוד אליה כקולה פי דברי הימים ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן.

ואלקסם אלתאסע עשר, חואדת כאנה תחדת לדוד פיקולה, מתל קולה בבוא דואג האדומי, בבוא הזיפים, בברחו מפני אבשלום, בברחו מפני שאול. ויתבעהא במא ישבההא עלי אלאמה כמה הו מביין פי כל ואחד.

74. כעין מפתח שבו נרמזו כל הענינים שבכולן, ואיני יודע היאך.

75. כלומר שלמעשה צריך להיות בסוף, והיו אומרים אותו באחרונה במעלה החמש עשרה מן המעלות שבין עזרת ישראל לעזרת כהנים.

76. ראה יומא טו, ב. וראה רמב"ם בהלכות תשובה פ"ג הל' ה.

77. ישעיה נה ו.

78. בכתבי היד לשון רצוף, ונראה שיש כאן חסרון, ולכן הוספתי שלש נקודות.

79. שמואל ב כג, א. 80. ט.

81. דברי הימים א טו יח. ובזה מושפע הוא מרס"ג בהקדמת פירושו לתהלים. וראה פירוש שיר השירים המיוחס לרס"ג "חמש מגלות" עמ' כא.

82. נב. 83. נד. 84. ג. 85. נו.

ואלקסם אלעשריני, לאוקאת מעלומה
 כמתל מא ירתב ליום אלאחד ואלאתנין
 ואלתלות ואלרבווע, וכקול אלאבא עליהם
 אלסלאם ביום הראשון היו אומרים לה'
 הארץ ומלואה ומא שאכל דלך.
 והחלק העשרים, לזמנים ידועים כגון
 מה שנתקן ליום הראשון והשני והשלישי
 והרביעי, וכמו שאמרו האבות עליהם
 השלום ביום הראשון היו אומרים לה'
 הארץ ומלואה⁸⁶ וכל הדומה לכך.